

IZ DELA ŠOLSkih KROŽKOV

RAZGOVOR Z AVTORJEM KNJIGE PLAVI KRIŽ DR. VASJEM KLAVORO

Dr. Vasjo Klavoro smo povabili v knjižnico Naravoslovnega srednješolskega centra, kjer smo predstavili njegovo knjigo in avtorju zastavili nekaj vprašanj. Srečanje so popestrili učenci naše in Glasbene šole iz Nove Gorice ter Goriški muzej, ki je dal na razpolago več primerkov orožja, orodja, žičnih in kovinskih ovir iz prve svetovne vojne.

Knjiga Plavi križ govori o prvi svetovni vojni na zgornjem delu soške fronte: od Bovca do Tolmina ali od »Rombona do Krna«, kakor pravi avtor. Če bi knjigo napisal zgodovinar, ne bi bilo nič posebnega, toda dr. Klavora je zdravnik, aktiven kirurg, pisec številnih strokovnih del; vodi šempetersko bolnišnico Franca Derganca, je gorski reševalec in amaterski fotograf. Zato je bilo moje prvo vprašanje: »Kako ste se odločili za pisanje zgodovinske knjige?«

Dr. Klavora je odgovoril, da je odraščal v okolju, ki je naravni muzej prve svetovne vojne. Kraje, ki jih opisuje v knjigi, je velikokrat prehodil z očetom. Oče, doma iz Bovca, je kot profesor zgodovine služboval v Tolminu in na sina Vasjo prenašal bogate izkušnje. Vzpodbujal ga je, naj vse spomine in raziskovanja opiše ter jih posreduje vsem, ki se jim ta vojna odmika. Prav plod te vneme in avtorjeve vedoželjnosti je naposled knjiga Plavi križ, kot izpolnjena obljuba očetu in v njegov spomin.

Naslednje presenečenje je grafična podoba knjige oblikovalca Boštjana Kende, ki je prepolna simbolike. Na naslovnici se srečamo z napisom Plavi križ v prelivajoči se modri in zeleni barvi. Obe barvi sta označevali plinske granate, ki so trosile grozo in smrt med vojaki na soški fronti. Nad napisom je avtorjeva fotografija Bovškega polja s Svinjakom, ki odseva njegovo ljubezen do narave, nas pa opozarja na naravne lepote tega dela domovine. Belina s fotografije se poglobi in razširi na platnicah knjige. Te so tako bele, kot je bil bel sneg, ki je zametel polja, poti in pobočja gora, otežkočal vojskovanje, pa tudi prekril sledove morije, ki je nihče ni mogel opravičiti ali ji videti smisla. Prvi notranji strani sta posuti z rdečimi pikami, kot s kapljami krvi, ki so jo prelivali vojaki, in ki dajejo upanje, da bo iz njih vzkliklo novo življenje.

Plavi križ je zasnovan večplastno:

– kot zgodovinsko delo je pisan po vseh pravih znanstvenega raziskovanja. Avtor do-

kazuje resničnost dogodkov s številnimi viri, fotografijami, dokumenti iz muzejev, arhivov, od privatnih zbiralcev, z izpovedmi še živečih udeležencev prve svetovne vojne in s številnimi predmeti;

– kot kronika je delo veren zapis dogodkov po časovnem zaporedju let, mesecev, dni, ur, kot so si sledili;

– kot literarno delo pa nosi v sebi najlepše sporočilo: vojna je nesmisel, požira življenja in prinaša bol v zaledje, ne da bi kdo mogel odgovoriti na vprašanje, zakaj.

Pacifistična poslanica sije iz opisov odnosov med vojaki in poveljujočimi, iz odnosov vojakov do vojne, iz njihovega razmišljanja, iz tragičnih usod Slovencev v avstrijski vojski in Slovencev v italijanski vojski, iz igre slučajev v vojni, iz vdanosti v usodo in iz poguma vojakov, da store vse, samo da bo vojne enkrat konec.

Avtor začenja lok dogajanj z italijansko agresijo na soško fronto v maju 1915. leta in zaključuje z usodnim oktobrom 1917., ko je avstro-ogrska vojska prebila italijansko bojno črto in prisilila italijansko vojsko k umiku.

Pri knjigi bi se ustavila ob treh ključnih vprašanjih.

Vprašanje o beguncih je dr. Klavori postavila učenka Mateja Poljšak: »Kako so ljudje iz Bovške kotline sprejeli vest, da se morajo umakniti iz svojih domov in kako so živeli na tujem?«

Dr. Klavora je odgovoril, da je zbral številna pričanja beguncev, vsem pa je skupno eno: »Ljudi je ukaz avstrijskih vojaških oblasti presenetil. Bovški dekan je pri maši oznanil, da morajo stran, ker se bo vojna razširila do njihovih domov. Nihče pa ni znal odgovoriti, kako dolgo bodo zdoma, kaj naj vzamejo s seboj, kam bodo odšli, kaj jih čaka na severu, v taboriščih, kaj naj storijo z domačijami. Največkrat so dragocenosti zakopali, misleč, da jih bodo zavarovali pred plenilci, pa ni bilo tako. V taboriščih so živeli različno. Skupaj s številnimi drugimi narodi so trpeli lakoto, boleznin in ponižanja. Vsi so hrepeneli po domu, ko pa so se naposled vrnili, so se razžalostili. Njihovi domovi so bili požgani, porušeni in izropani. Začeti je bilo treba znova. Problemi beguncev niso bili nič drugačni, kot so danes. Begunstvo je reševalo življenje, odprlo pa na tisoče drugih ran.«

Veliko pozornosti posveča avtor gorskemu

vojskovanju. Italijanski in avstrijski vojaki so si utrdili položaje v pobočjih gora. Na Krnu, Polovniku, Čuklji, Rombonu, Kaninskem pogorju in na Stolu so morali izklesati kaverne v živo skalo, zgraditi kamnite zaslone, bivališča in zbiralnike za vodo, kjer je bilo le mogoče. Delali in živeli so v nemogočih razmerah, v mrazu, snegu, vetru, dežju, z malo hrane; z eno osminko ruma pred bitko so vztrajali na svojih mestih. Vse orožje, strelivo, hrano in gradbeni material so pretovorili ljudje, kajti po tako strmih pobočjih in ozkih stezah nobena tovorna žival ni mogla. Pri vojskovanju v gorah in v dolini so se pojavljali ranjenci, potrebni pomoči. Učenec Kristijan Terseglav je postavil vprašanje: »Kakšno je bilo delo zdravnika pri tem vojskovanju?«

Dr. Klavora je odgovoril: »Takšno, kot v vsaki vojni. Na terenu so zdravniki naredili, kar so mogli. Zdravili so svoje in nasprotnikove vojake. Niso delali razlik. Pomagali so si z improvizacijami. Primanjkovalo jim je vsega, čeprav je imela avstrijska vojska dobro organizirano saniteto, vendar je bila prva večja poljska bolnica šele v Podgori. Veliko vojakov je umrlo. Še po vojni je bilo mogoče najti ampule z morfijem v mnogih kavernah. Morfij je v hudih primerih lajšal bolečine, na ozdravitev pa ni bilo mogoče pomisliti. Človek je vzdržljiv. Vojaki so prenašali neznanke napore. Mnoge je vojna zlomila, še več pa jih ji je kljubovalo.«

Dramatično je v knjigi predstavljena uporaba bojnega plina na Bovškem. Avstrijska vojska se je za to orožje odločila oktobra leta 1917, ko ni videla druge izbire. Italija je dobivala vse več zavezniške pomoči. ZDA so stopile v vojno na strani antante, Avstro-Ogrska je imela ogormno žrtev na drugih frontah, grozila sta ji razpad vojske in države. Avstrija prosi za pomoč Nemčjo in ta po oklevanju pristane na plinsko orožje. Plina so se vsi bali. Posledice uporabe plina na francoskem bojišču in tudi pri nas na Krasu so bile grozljive. Plin je moril zahrbtno in tiho. Bali so se ga tisti, ki jim je bil namenjen, in tisti, ki so ga uporabljali. Tudi avstrijske vojake sta obšla »tesnoben občutek in slaba vest« (str. 206), toda vojska ne dovoli razmišljanja. Izpolniti je treba ukaze.

Usodnega 24. oktobra 1917 je ob dveh zjutraj zabobnelo v Bovški in Tolminski kotlini. Skoraj tisoč plinometov je dve uri in pol bruhalo smrtonosne granate na italijanske položaje.

Dr. Klavora je pojasnil: »Granate z zelenim križem so bile napolnjene s fosgenom in ta je na licu mesta moril, druge, označene s plavim križem, so nosile klorarzin, ki ni bil smrtonosen, je pa vojake onesposobil za vojskovanje s kihanjem, kašljanjem in bolečinami v prsih.

Preboj italijanske fronte ni bil nikakršen čudež, saj bi pred tako organiziranim napadom,

ob tolikšnem orožju in plinom klonila vsaka vojska. Plin ni moril samo fizično, njegov učinek je bil tudi moralen. O uporabi plina niso dosti pisali. Načrtovalci ga omenjajo le na kratko. Morda ga niso dobro poznali, morda so hoteli obdržati skrivnost ali so ocenjevali, da je uporaba plinov najbolj sramotno od vseh orožij ali pa se ga niso hoteli spominjati.«

Prodor po dolini je uspel, toda zataknilo se je na pobočjih in v gorah. Tam je italijanska obramba počasi popuščala. Italijanski vojaki so se pogumno branili in njihov umik je bolj posledica neodgovornega ravnanja italijanskih poveljnikov in podcenjevanja plina. Italijanska vojska ni imela ustreznih plinskih mask. Kar so imeli, jih ni moglo obvarovati. Avstrijska vojska je po plinskem napadu izvedla še rušilni napad z namenom, da bi prebila koridorje v žičnih ovirah pred italijanskimi strelskimi jarki.

Za elitnimi enotami generala Alfreda Kraussa so prišle zaledne enote. Po Bovški in Tolminski kotlini so zbirale vojni plen, odstranjevale plinske granate in pokopavale mrtve. Prizori, ki so jih doživeli, so bili grozljivi. Vojaki, ki jih je pomoril plin, so bili voščene lutke, sedeči »v strelskih jarkih v popolni opremi, mnogi s slušalkami na ušesih in z blokom v roki. Umrli so, ne da bi vedeli, kaj se je zgodilo.« (str. 242).

Na mnoga pobočja pa zaledne enote niso prispele. Tam je sneg prekril trupla pobitih vojakov, da bi kasnejši raziskovalci lahko našli le »kovinske tobačnice, gumbe ali čelade« (str. 191).

Knjiga dramatično in zavzeto priča o nemsu vojskovanju. Tudi avtor pritruje označbi, da nosi Plavi križ izrazito pacifistično noto. »Čeprav je knjiga polna orožja«, pravi, »je njeno bistvo protivojno. Človek mora nastopiti z vsemi sredstvi, da bi vojno kjerkoli, tudi danes zaustavil. Knjiga je namenjena širokemu krogu bralcev, predvsem pa mladim, ki jih to obdobje zanima in iščejo ustrezno literaturo.«

Knjigo zaključuje avtor z mislijo na očeta, ki ga je vzpodbudil, da je pričel pisati. Obljubo je izpolnil, zato vprašanje: »Kaj načrtujete naprej?« Dr. Klavora je odgovoril, da nadaljuje z raziskovami prve svetovne vojne v Tolminski kotlini in upa, da jih bo lahko kmalu predstavil v novi knjigi.

Ob avtorjevem razmišljanju, »zakaj se vojaki borijo« (str. 165) in njegovi obsodbi vojne, se prav zaradi aktualnosti le-te danes pridružujemo misli Matere Terezije: »Sejte in bodite pogumni; če boste poželi en sam nasmeh, boste storili veliko, če pa boste naselili mir v srca ljudi, boste storili, kar največ morete.«

Dr. Klavori se zahvaljujem za obisk, za izredno živahno pripovedovanje ter slikovito pojasnjevanje dogodkov iz knjige in tistih iz izkušenj danšnjega časa.

Uvodna razmišljanja je pospremila glasba saksofonista Simona Jazbeca Nostalgičen ples, zaključna pa trobenta Boštjana Boneta, ki je Tišino posvetil vsem tistim vojakom, »ki so ostali v bregu, kot je velel ukaz«, in umrli; in

teh je bilo en milijon samo na soški fronti.

Neda Perko
profesorica zgodovine na
gimnaziji v Novi Gorici

